

восприятие, воображение, коммуникативные навыки) и эмоциональной сфер психического развития.

Психический дизонтогенез у детей с церебрально – органической патологией часто осуществляется асинхронно, развитие одних психических процессов своевременно, тогда как другие отстают по времени возникновения и могут быть искажены по структуре, а патопсихологические аномалии не устойчивы в проявлениях. В связи с этим, актуальным является именно дифференциальный, междисциплинарный подход в изучении особенностей психического развития детей с психоорганическим синдромом.

Результаты изучения особенностей психического развития детей младшего школьного возраста с психоорганическим синдромом свидетельствуют о когнитивных нарушениях и отставании в развитии познавательной сферы. Дети младшего школьного возраста с церебростенической и психопатоподобными формами психоорганического синдрома имеют неудовлетворительное эмоциональное состояние.

Ключевые слова: психоорганический синдром, психопатоподобная форма психоорганического синдрома, церебростеническая форма психоорганического синдрома, синдромы психомоторной расторможенности, умственная отсталость, аутизм, когнитивные функции, эмоциональное состояние.

Klimentko I.S. Differential diagnostics features mental development of children of primary school age with psycho-organic syndrome residually – organico rigin

The article describes the results of studies of the mental development in selected groups of children with psychoorganic syndrome (psychopathic and cerebrotenic forms) compared with children with normal mental development of children, with psychomotor disinhibition syndrome, children with autism, children with mental retardation. The studies were conducted in the field of cognitive (thinking, memory, attention, speech activity, perception, imagination, communication skills) and emotional spheres of mental development.

Psychic development of children with cerebral – organic pathology is formed asynchronously, the development of some mental processes in a timely manner, while others lag in time of occurrence and may be distorted by the structure and pathopsychological anomalies are not stable in the manifestations. In this regard, it is relevant differential, interdisciplinary approach to the study of singularities of mental development of children with psychoorganic syndrome.

Results of the study features of mental development of children of primary school age with psychoorganic syndrome show cognitive impairment and development delay in cognitive area. Children of primary school age with cerebrotenic and psychopathic forms of psychoorganic syndrome have poor emotional state.

Keywords: psychoorganic syndrome, psychopathic form of psycho-organic syndrome, cerebrotenic form of psychoorganic syndrome, psychomotor disinhibition, mental retardation, autism, cognitive function, emotional state.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014 р.

Статтю прийнято до друку 01.03.2014 р.

Рецензент: д.мед.н., проф. Пілягіна Г.Я.

УДК 159.922.76-056.316:159.942

**ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЕМОЦІЙНЕ РЕАГУВАННЯ
РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Коваленко В.Є.

Успішна соціалізація та самореалізація розумово відсталих дітей мають бути забезпечені особливими способами побудови навчального процесу, шляхом корекції і компенсації порушень фізичного і психічного розвитку, умілого використання змісту освіти для виправлення недоліків розвитку пізнавальної та емоційно-вольової сфер. В.М. Сильнов наголошує на тому, що незалежно від форми організації навчального процесу, освітнє середовище має забезпечити комплекс умов для цілеспрямованого розвитку психічних процесів, набуття практичного та емоційного досвіду дитини, а відтак – і соціалізації у суспільстві. Освітнє середовище виступає фактором, який детермінує особистісний і емоційний розвиток, що входить до його складу [1, с. 413].

У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених (В.К. Вілюнас, Л.С. Виготський, О.В. Запорожець, Є.П. Ільїн, А.Д. Кошелева, О.М. Леонтьєв, Я.З. Неверовіч, Casey, Harris, Saarni та ін.) зазначається, що стан емоційного розвитку визнається одним з центральних факторів адаптації та соціалізації дітей. Отже, можливості соціальної адаптації учнів молодшого шкільного віку з розумовою відсталістю багато в чому будуть визначатися особливостями емоційної регуляції їх поведінки, а також рівнем сформованості у них умінь управління своїм емоційним реагуванням в різних ситуаціях соціальної взаємодії з дорослими і однолітками. Л.С. Виготський та С.Л. Рубінштейн розглядають емоційне реагування як складний комплекс реакцій на явища навколишньої дійсності, що полягає в когнітивному оцінюванні ситуації і на цій основі її подальшому афективному відображенні [2].

Питанням визначення сутності, структури, характеристик освітнього середовища присвячені праці М.С. Артем'євої, І.Д. Бежа, В.І. Бондаря, О.О. Дмитрієва, В.В. Засенко, А.А. Колупаєвої, А.Н. Коноплевої, М.М. Малофєєва, В.М. Сильнова, О.А. Стребелевої, О.В. Хуторського, Л.М. Шипіциної, Н.Д. Шматко та ін.

Незважаючи на великий внесок вчених у вивченні емоційного розвитку розумово відсталих дітей (М.Г. Агавелян, Л.С. Виготський, С.Д. Забрамна, Д.М. Ісаєв, В.І. Лубовський, В.Г. Петрова, С.Я. Рубінштейн, В.М. Синьов, О.Е. Шаповалова та ін.), проблема, що стосуються впливу освітнього середовища на емоційне реагування залишається маловивченою, що і обумовило вибір теми наукової статті.

В експериментальному дослідженні впливу освітнього середовища на емоційне реагування розумово відсталих молодших школярів брали участь учні, які навчаються в освітньому середовищі навчально-реабілітаційного центру (НРЦ), допоміжної школи-інтернату (ДШІ), індивідуальної форми навчання (ІФН). До кожної групи входило по 48 респондентів. У ході дослідження впливу освітнього середовища на емоційне реагування розумово відсталих молодших школярів проводилось анкетування вчителів спеціальних освітніх закладів за методикою Н.Ю. Верхотурової, з метою виявлення особливостей емоційного реагування (тривалості, адекватності, інтенсивності, контролю), використання у мовленні назв емоцій. Дослідженням встановлені загальні риси емоційного реагування розумово відсталих молодших школярів, які проявляються у підвищеній збудливості, порушенні параметрів ситуативної емоційної регуляції, слабкості контролю над поведінковими виявами емоційних станів. У результаті анкетування педагогів встановлено, що загальним для розумово відсталих молодших школярів є більш суттєві порушення адекватності емоційних реакцій за змістом та тривалістю, порівняно з параметром інтенсивності експресивних виявів.

Порівняльний аналіз результатів анкетування вчителів початкових класів довів, що загальним для розумово відсталих молодших школярів є часті емоційні експресивні вияви тривоги, образи, агресії, особливо у першому та другому класах, у подальшому частота виникнення означених емоційних станів знижується. Дослідженням встановлені загальні риси емоційного стилю емоційного реагування розумово відсталих молодших школярів, які проявляються у підвищеній збудливості, порушенні параметрів ситуативної емоційної регуляції, слабкості контролю над поведінковими виявами емоційних станів. Результати анкетування педагогів за показником «Домінуючий емоційний фон» представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Середні показники оцінки педагогами емоційного фону розумово відсталих учнів упродовж тижня (у %)

Якісна характеристика емоційного фону	Кількість учнів в освітньому середовищі		
	НРЦ	ІФН	ДШІ
Спокійний	8,33	16,67	14,58
Радісний	8,33	-	33,33
Агресивний	25	18,75	-
Тривожний	8,33	16,67	8,33
Збуджений	50	47,92	43,75

З наведеної таблиці видно, що більшість розумово відсталих молодших школярів перебувають у збудженому емоційному стані. Емоційний фон з домінуванням емоції радості мають учні ДШІ, порівняно з учнями НРЦ ($\chi^2=9.09$; $p=0.006$) та ІФН. За результатами анкетування педагогів не виявлено учнів ДШІ, яким властивий агресивний емоційний фон, проте у ході бесіди більшість вчителів зазначали, що учні демонструють агресивні реакції, проте вони є ситуативною реакцією на зовнішні впливи і не зберігаються тривалий час. Наявність експресивних емоційних виявів негативних емоційних станів тривоги та пасивно-активної агресивної поведінки виявлена в учнів, які навчаються в освітньому середовищі НРЦ, порівняно з учнями ДШІ ($\chi^2=13.71$; $p=0$). Дослідженням також встановлені суттєві порушення емоційного фону в учнів ІФН, зокрема не виявлено респондентів, які перебувають у радісному емоційному стані, який є свідченням емоційного благополуччя молодшого школяра (О.І. Мальяр). Вчителі індивідуального навчання зазначали, що вияви радості є ситуативною емоційною реакцією учнів, яка проявляється дуже рідко.

Загальним для розумово відсталих учнів є порушення тривалості емоційних реакцій. Найбільш суттєві порушення тривалості емоційних реакцій у вигляді підвищеної емоційної лабільності виявлені в учнів ІФН (у 56,25% домінуюча емоційна реакція триває впродовж хвилини) та НРЦ (47,92%).

Найбільш адекватну емоційну реакцію тривалості впливу антецеденту демонструють учні ДШІ, зокрема домінуюча емоційна реакція зберігається протягом години у 17 учнів (35,41% респондентів), впродовж декількох годин у 16 учнів (33,33%), впродовж дня у 8 школярів (16, 67%), декількох днів – 1 респондента (2,08%). Зокрема, виявлені значущі розбіжності за показником «Тривалість емоційних реакцій» в учнів ДШІ та НРЦ ($p=0.004$), а також учнів ДШІ та ІФН ($p=0.002$).

Аналізуючи емоційний стан учнів на уроці, вчителі-дефектологи зазначали, що розумово відсталі молодших школярі протягом уроку не переживають страху, проте відмічають наявність в учнів емоційних реакцій

тривоги (22,92% учнів НРЦ, 14,58% учнів індивідуального навчання та 18,75% школярів ДШІ). Підвищення рівня тривоги в учнів ДШІ та НРЦ можна пояснити впливом соціального компонента освітнього середовища, адже емоційні стани, які формують емоційне самопочуття учнів під час перебування в навчальному закладі, – це переживання труднощів, успіхів і невдач, отриманих під час розв'язання завдань у процесі спілкування з учителем та однокласниками. Як зазначає В.М. Синьов – повага інших людей є значущою психологічною потребою дитини з розумовою відсталістю [3, с. 47]. Результати анкетування вчителів ДШІ засвідчують домінування в учнів стеничних емоцій протягом уроку (50% учнів перебувають у радісному емоційному стані). Проте, вчителі зазначали, що учні 1-2 класів допоміжної школи часто перебувають у тривожному емоційному стані, але це є ситуативним явищем, яке найчастіше спричинене проблемами спілкування з однолітками. Кількість учнів ДШІ, які байдуже ставляться до діяльності на уроці суттєво менша (9 учнів, що складає 18,75% від загальної кількості школярів), порівняно з кількістю учнів НРЦ (16,67%) та ІФН (31,25%).

Найпоширенішими емоційними реакціями учнів НРЦ на уроці є байдужість (33,33%), тривога (22,92%), що свідчить про домінування астенічних емоцій, які на думку З.І. Хоменко, негативно впливають на ефективність навчально-виховного процесу). Дослідженням встановлено, що більшість учнів ІФН демонструють байдужість (31,25%), радість (25%) та гнів (22,92%). Агресивні поведінкові вияви демонструє менша кількість дітей (6,25%), порівняно з учнями НРЦ (22,92%) та ДШІ (8,33%). Цей факт можна пояснити тим, що оцінка педагога індивідуального навчання базувалась на їх особистому спостереженні за поведінкою учня, що при індивідуальному контакті педагога та дитини, який є для неї референтним дорослим, може бути більш адекватнішою, ніж реальна поведінка у групі дітей.

Порівняльний аналіз усвідомленості емоційних реакцій розумово відсталих учнів, які перебувають у різних освітніх умовах засвідчив, що більш усвідомлені емоційні реакції демонструють учні ДШІ (16,67%), порівняно з учнями НРЦ (12,5%). Серед учнів ІФН на думку педагогів немає дітей, які завжди демонструють усвідомлені емоційні реакції. Зокрема, на думку педагогів, всі учні 4 класу ДШІ у більшості випадків усвідомлюють власні емоційні реакції, учні ІФН лише у 50% випадків можуть усвідомити зміст власної емоційної реакції ($p=0.02$). У результаті анкетування було виявлено, що більшість учнів НРЦ ніколи (31,25%) та дуже рідко (29,17% всіх випадків) демонструють усвідомлені емоційні реакції, що є свідченням слабкої інтелектуальної регуляції емоцій. Найменш усвідомлені емоційні реакції демонструють учні ІФН: дуже рідко усвідомлюють емоційні реакції 58,33% учнів, ніколи – 4,17% респондентів.

Найбільш суттєві порушення адекватності емоційних реакцій за змістом виявлені в учнів, які перебувають на ІФН (дуже рідко емоційні реакції змістовно адекватні у 62,5% учнів індивідуального навчання; 54,17% учнів НРЦ та 12,5% учнів ДШІ). Зокрема, були виявлені значущі розбіжності за даним показником між учнями ІФН та ДШІ у на всіх роках навчання у початковій школі (порівняння груп учнів 1 класу $p=0.036$; 2 класу $p=0.008$; 3 класу $p=0.012$; 4 класу $p=0.004$). Порушення адекватності за інтенсивністю емоційних реакцій більш властиве учням НРЦ та індивідуального навчання, порівняно з інтенсивністю емоційних реакцій учнів ДШІ. Були виявлені значущі розбіжності за показником «Адекватність за інтенсивністю емоційних експресивних виявів» між учнями НРЦ та ДШІ на всіх роках навчання (порівняння груп учнів 1 класу $p=0.042$; 2 класу $p=0.025$; 3 класу $p=0.022$; 4 класу $p=0.001$). На думку педагогів, 18,75% учнів ДШІ та 2,08% учнів ІФН завжди демонструють адекватні за інтенсивністю емоційні реакції, «іноді» адекватні емоційні реакції за тривалістю демонструють 31,25% учнів НРЦ, 54,17% учнів індивідуального навчання та 66,67% учнів ДШІ. На думку вчителів ДШІ, порушення інтенсивності емоційних реакцій є ситуативною реакцією на вплив емоціогенних ситуацій. На думку педагогів ДШІ, саме через недосконалість розподілу уваги в учнів в процесі спільної діяльності та спілкування з іншими людьми, їхня психічна активність націлена виключно на продукт діяльності, а власний внутрішній світ та переживання партнерів перебувають за межами усвідомлення, виникають порушення адекватності емоційних реакцій.

Суттєві порушення адекватності за параметром тривалість емоційних реакцій виявлені у 33,33% учнів НРЦ, 22,92% учнів ІФН та 18,75% учнів ДШІ. Абсолютно неадекватні за тривалістю емоційні реакції демонструють 10 учнів (20,83%) НРЦ. В освітньому середовищі НРЦ не виявлено учнів, які завжди демонструють емоційні реакції адекватні за тривалістю, в освітньому середовищі ІФН виявлено 22,92% таких учнів, в ДШІ – 14,58% респондентів. Значущі емоційні розбіжності за показником «Тривалість емоційних виявів» виявлені між учнями 4 класу ДШІ та НРЦ ($p=0.04$). Означене свідчить, що на думку педагогів адекватність динамічних характеристик емоційного реагування вища в учнів ДШІ.

Аналізуючи результати анкетування педагогів за показником контроль емоційних реакцій, було виявлено, що найбільші труднощі виникають у розумово відсталих молодших школярів при стримуванні емоційних реакцій в конфліктних ситуаціях спілкування, під час прогулянок. Результати анкетування педагогів НРЦ, ІФН та ДШІ за показником «Контроль емоційних реакцій» представлені у Таблиці 2.

Таблиця 2

Середні показники здійснення контролю над експресивним виявом емоційних реакцій впродовж уроку за частотною ознакою (y %)

Частотна характеристика	Контроль над виразом емоційних реакцій учнів на уроці		
	НРЦ	ІФН	ДШІ
Часто	4,17	-	29,17
Іноді	25	31,25	41,66
Дуже рідко	70,83	68,75	29,17

З наведеної таблиці видно, що порушення контролю емоційних реакцій властиві всім розумово відсталим молодшим школярам. Частіше, на думку педагогів, здійснюють контроль експресивного виразу емоційних реакцій учні ДШІ (29,17%), порівняно з учнями НРЦ (4,17% учнів), що підтверджується виявленими значущими розбіжностями точного критерію Фішера (Таблиця 3)

Таблиця 3

Частота здійснення контролю експресивних емоційних реакцій учнів допоміжної школи-інтернату та навчально-реабілітаційного центру за роками навчання (y %)

Клас	Частотна ознака	Група учнів		Значення критерію p
		ДШІ	НРЦ	
1	Дуже рідко	41,67	91,67	0.023
	Іноді	50	8,33	
	Часто	8,33	0	
2	Дуже рідко	33,33	75	0.038
	Іноді	33,33	25	
	Часто	33,33	0	
4	Дуже рідко	16,67	50	0.031
	Іноді	41,67	50	
	Часто	41,67	0	

Значущі розбіжності за даним показником були виявлені при порівнянні груп учнів 2 класу ДШІ та ІФН ($p=0.035$) та 4 класу ($p=0.021$), що засвідчують про більш розвинену здатність до здійснення контролю експресивних виявів емоційних реакцій учнів ДШІ.

У результаті анкетування педагогів, аналізу підлягав показник «Використання учнями з розумовою відсталістю у мовленні назв емоцій». Було виявлено, що 10,42% учнів ДШІ часто використовують у мовленні назви емоцій, серед учнів НРЦ таких дітей 2,08%. Іноді використовують у мовленні назви емоцій 56,25% учнів ДШІ, 8,33% учнів НРЦ та 52,08% учнів ІФН. Варто зазначити, що незважаючи на більшу частоту вживання у мовленні назв емоцій учнів ІФН, порівняно з учнями НРЦ, їх словник емоцій обмежується назвами основних емоцій: радість, злість, образа. Учні НРЦ та ДШІ мають розвиненіший словник емоцій, що обумовлено наявністю у міжособистісному спілкуванні з однолітками більшої кількості антецедентів, що провокують виникнення різних емоцій та збагачують емоційний досвід молодшого школяра. Варто зазначити, що починаючи з 3 класу спостерігається значущі розбіжності за показником «Використання назв емоцій у мовленні» між учнями ДШІ та НРЦ ($p=0$), а також з учнями 3 класу ІФН ($p=0.039$) та зберігається при порівнянні груп учнів 4 класів. Вкрай низькі показники частоти застосування розумово відсталими молодшими школярами у мовленні назв емоцій свідчать про наявність суттєвих недоліків роботи педагогів у даному напрямку, що підтверджується дослідженнями О.Є. Шаповалової, Н.В. Шкляр [4].

Аналізуючи відповіді педагогів на запитання анкети: «Чи вважаєте Ви, що емоційним станом учня можна та треба керувати?» було виявлено, що педагоги не мають достатньої теоретичної та методичної бази для проведення корекційної роботи в цьому напрямку. Порівняльний аналіз відповідей педагогів довів, що вищий рівень компетентності у питанні керівництва емоційним станом молодших школярів з розумовою відсталістю мають вчителі ДШІ, першочергове значення надаючи здійсненню охоронно-педагогічного режиму. Найнижчий рівень компетентності демонстрували вчителі індивідуального навчання, що пояснюється тим, що частина педагогів індивідуального навчання не мають дефектологічної освіти. Вони були слухачами дефектологічних

курсів, тому не мають ґрунтовних знань у галузі олігофренопсихології, зокрема, зазначити комплекс заходів впливу на емоційний стан учня так і не змогли. У ході анкетування педагогів було виявлено, що всі педагогі-дефектологи НРЦ (які брали участь у дослідженні, у кількості 4 респондентів) наголошують на тому, що емоційним станом учнів можна керувати та відмічають, що заходи по управлінню емоційним станом учнів має здійснювати, перш за все, лікар-невропатолог або лікар-психіатр, а роль вчителя-дефектолога, вихователя та психолога є менш значущою. Більшість педагогів ДШІ (3 педагоги з 4, які брали участь у дослідженні) зазначають, що емоційним станом учнів можна керувати, проте вважають, що цей процес мають здійснювати лише вчитель та психолог. Означене свідчить про відсутність комплексного підходу до здійснення керівництва емоційним станом учня, зокрема спостерігається девальвація значення здійснення медичної корекції. Вчителі індивідуального навчання не знають, яким чином можна керувати емоційним станом учня, хоча наголошують на необхідності його здійснення. Більшість педагогів, які брали участь в анкетуванні (16 педагогів – 72,72%) вказали, що керувати емоційним станом учнів має психолог, проте психологам майже не виділяється навчального навантаження на здійснення психокорекційної роботи з учнями, тому керівництво емоційним станом здійснюється педагогами фрагментарно.

З метою виявлення уявлень батьків стосовно особливостей емоційного розвитку розумово відсталих молодших школярів застосовувалась анкета-опитувальник для батьків (О.І. Ізотової). Аналіз показнику «Емоційна напруженість» засвідчує наявність у більшості учнів емоційної збудливості. Дослідженням встановлено, що найвищі показники за даним показником мають учні НРЦ (83,33%), наявність емоційної збудливості виявлено у 60,42% учнів ДШІ ($\chi^2=5.94$; $p=0.021$) та 70,83% учнів ІФН. Порівняльний аналіз даного показнику у дітей різних вікових груп засвідчує поступове зниження емоційної збудливості дітей за період навчання у початковій школі. Норму емоційного реагування мають 12,5% учнів ДШІ, 18,75% учнів ІФН та 4,17% учнів НРЦ. Не могли визначитися з відповіддю 25% опитаних батьків учнів ДШІ та 10,42% батьків учнів ІФН та 8,33% учнів НРЦ. Результати анкетування батьків за показником «Наявність у дитини знань про почуття та емоції» свідчить про низький рівень обізнаності батьків стосовно особливостей формування когнітивно-афективної схеми емоцій та її значення для соціалізації розумово відсталої дитини. Зокрема, 29,16% батьків учнів ДШІ, індивідуального навчання та 16,67% батьків учнів НРЦ розповідають про емоції у випадку, якщо дитина сама запитує. Рідко розповідають про емоції та почуття 25% батьків, діти яких навчаються в освітньому середовищі ДШІ та НРЦ. «При нагоді» розповідають про емоції 27,08% батьків учнів ДШІ, 70,84% ІФН та НРЦ. Означене свідчить про низький ступінь участі батьків у процесі формування когнітивно-афективної схеми уявлень про емоції.

Отже, результати дослідження засвідчують, що всім розумово відсталим молодшим школярам властива незрілість емоційної сфери, значне зниження контролю над експресивними емоційними виявами, особливо в ситуаціях взаємодії з однолітками (в учнів НРЦ та ДШІ). Рівень розвитку емоційно-комунікативних дій школярів не завжди дозволяє їм адекватно виражати власний емоційний стан і контролювати поведінку в соціальних ситуаціях. Проте, рівень зазначених порушень суттєво відрізняється в учнів, які перебувають у різних освітніх умовах, зокрема, порушення емоційного фону з домінуванням пасивно-активної агресивної поведінки виявлено в учнів, які навчаються в освітньому середовищі НРЦ, порівняно з учнями ДШІ. Порушення параметрів адекватності та контролю над емоційними експресивними виявами мають учні індивідуальної форми навчання та НРЦ, порівняно з учнями ДШІ, що підтверджується виявленими значущими розбіжностями. Означене підкреслює значущість впливу освітнього середовища, зокрема його соціального та психодидактичного компонентів, на розвиток змістових та інструментальних компонентів емоційного розвитку.

Література

1. **Гонтаровська Н.Б.** Теоретичні та методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 / Наталя Борисівна Гонтаровська. – К., 2012. – 475 с. 2. **Верхотурова Н. Ю.** Психокоррекционная технология управления эмоциональным реагированием учащихся младшего школьного возраста с нарушением интеллектуального развития: автореф. дис. на получение научн. степени канд. психол. наук : 19.00.10 / Н.Ю. Верхотурова. – Екатеринбург, 2010. – 21 с. 3. **Синьов В. М.** Психология розумово відсталої дитини: підруч. / Синьов В.М., Матвеева М.П., Хохліна О.П. — К.: Знання. 2008. — 359 с. 4. **Шаповалова О.Е.** Эмоциональное развитие умственно отсталых школьников: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.10 / Шаповалова Ольга Евгеньевна – Нижний Новгород, 2006. – 320 с.

References

1. **Gontarovska N. B.** Teoretichni ta metodichni zasadi stvorennia osvithnoho sereдовischa yak faktoroz rozvitku osobistosti shkolyara: dis. ... doktora ped. nauk: 13.00.07 / Natalya Borisivna Gontarovska. – K., 2012. – 475 s. 2. **Verhoturova N. Yu.** Psihokorreksiionnaya tehnologiya upravleniya emotsionalnyim reagirovaniem uchaschihsya mladshogo shkolnogo vozrasta s narusheniem intellektualnogo razvitiya: avtoref. dis. na poluchenie nauchn. stepeni kand. psihol. nauk : 19.00.10 / N.Yu. Verhoturova. – Ekaterinburg, 2010. – 21 s. 3. **Sinov V. M.** Psihologiya rozumovo vidstaloj ditini: pidruch. / Sinov V.M., Matveeva M.P., Hohlina O.P. — K.: Znannya. 2008. — 359 s. 4. **Shapovalova O.E.** Emotsionalnoe razvitie umstvenno otstalyih shkolnikov: dis. ... doktora psihol. nauk : 19.00.10 / Shapovalova Olga Evgenevna – Nizhniy Novgorod, 2006. – 320 s.

Коваленко В.Є. Вплив освітнього середовища на емоційне реагування розумово відсталих молодших школярів

У статті розглядається проблема впливу освітнього середовища на емоційне реагування розумово відсталих молодших школярів, які навчаються в освітньому середовищі індивідуальної форми навчання, навчально-реабілітаційного центру, а також допоміжної школи-інтернату. Проаналізовано проблему емоційного реагування розумово відсталих молодших школярів за параметрами інтенсивності, тривалості, адекватності. Виявлені загальні риси емоційного реагування розумово відсталих молодших школярів та специфічні, обумовлені впливом освітнього навчального середовища. Охарактеризовані особливості домінуючого емоційного фону, частота використання назв емоцій у мовленні, ступінь довільного контролю над експресивними емоційними виявами учнів, які перебувають в різних формах організації навчання. Дослідженням встановлено, що загальним для розумово відсталих молодших школярів є більш суттєві порушення адекватності емоційних реакцій за змістом та тривалістю, порівняно з параметром інтенсивності експресивних виявів. Рівень зазначених порушень суттєво відрізняється в учнів, які перебувають у різних освітніх умовах, зокрема, найбільше порушень емоційного фону з домінуванням пасивно-активної агресивної поведінки виявлено в учнів, які навчаються в освітньому середовищі НРЦ, порівняно з учнями ДШІ. Порушення параметрів адекватності та контролю над емоційними експресивними виявами мають учні ІФН та НРЦ, порівняно з учнями ДШІ.

Ключові слова: емоційне реагування, розумова відсталість, освітнє середовище.

Коваленко В.Е. Влияние образовательной среды на эмоциональное реагирование умственно отсталых младших школьников

В статье рассматривается проблема влияния образовательной среды на эмоциональное реагирование умственно отсталых младших школьников, обучающихся в образовательной среде индивидуальной формы обучения (ИФО), учебно-реабилитационного центра (УРЦ), а также вспомогательной школы-интерната (ВШИ). Проанализирована проблема эмоционального реагирования умственно отсталых младших школьников по параметрам интенсивность, продолжительность, адекватность. Выявлены общие черты эмоционального реагирования умственно отсталых младших школьников и специфические, обусловленные влиянием образовательной среды. Охарактеризованы особенности доминирующего эмоционального фона, частота использования названий эмоций в речи, степень произвольного контроля над экспрессивными эмоциональными проявлениями учащихся. Исследованием установлено, что общим для умственно отсталых младших школьников являются нарушения адекватности эмоциональных реакций по содержанию и продолжительности, по сравнению с параметром интенсивности экспрессивных проявлений. Уровень указанных нарушений существенно отличается у учащихся, которые находятся в различных образовательных условиях, в частности, нарушения эмоционального фона с доминированием пассивно-активного агрессивного поведения обнаружено у учащихся УРЦ, по сравнению с учениками ВШИ. Нарушение параметров адекватности и контроля над эмоциональными экспрессивными проявлениями имеют ученики ИФО и УРЦ, по сравнению с учениками ВШИ.

Ключевые слова: эмоциональное реагирование, умственная отсталость, образовательная среда.

Kovalenko V.E. The impact of the educational environment on emotional reaction of mentally retarded younger pupils

This article discusses the problem of the influence of the educational environment on emotional reaction mentally retarded younger schoolchildren, who are trained in the educational environment of the individual forms of learning (IFL), rehabilitation center (RC) and boarding school (BS). Analyzed the problem of emotional response mentally retarded younger schoolchildren by parameters intensity, duration, adequacy. The general features of the emotional responses of mentally retarded primary schoolers and specific due to the influence of the educational environment. The features of the dominant emotional background, the frequency of use of the names of emotions in speech, the arbitrary of voluntary control over the emotional expressive manifestations of pupils in different forms of organization learning. The level of such violations is significantly different from pupils who are in various educational contexts, in particular, most violations of the emotional background to the dominance of passive-aggressive behavior found active pupils RC, compared with pupils BS. Inconsistency of the adequacy of control and emotional expressive manifestations have pupils IFL and RC.

Keywords: emotional responses, mental retardation, learning environment.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2014 р.

Статтю прийнято до друку 20.02.2014 р.

Рецензент: д.психол. наук, професор Бистрова Ю.О.

УДК : 376.36:81'25

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ФОРМУВАННЯ ХАРАКТЕРУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДЦП

Кротенко В.І.

кандидат психологічних наук, доцент,

Гончарук В.Ю.

Проблема формування характеру та його розвитку має давню історію і належить до найскладніших у психології. Початок її вивчення та розроблення припадає на добу Стародавньої Греції і пов'язаний з іменами Платона, Протагора, Аристотеля, Феофраста (Теофраста). Разом з тим це і вічно нова проблема, тому що